

L'Arxiu de la Corona d'Aragó. Set-cents anys d'història*

Alberto Torra Pérez**
Arxiu de la Corona d'Aragó

Rebut 10 març 2020 · Acceptat 15 octubre 2021

RESUM

L'Arxiu de la Corona d'Aragó va ser fundat en 1318 pel rei Jaume II d'Aragó com a arxiu reial situat en el seu palau de Barcelona, i ha tingut des de llavors una existència ininterrompuda fins a l'actualitat. Es presenta la seva història al llarg d'aquests set-cents anys, amb una atenció especial a les circumstàncies que van propiciar-ne la creació, explicant-ne l'evolució en un context històric més general. Aquesta evolució porta a l'Arxiu sense solució de continuïtat des dels seus orígens com a arxiu administratiu al servei exclusiu del monarca fins a l'arxiu històric obert a la recerca i a un públic més general de l'actualitat.

PARAULES CLAU: Arxius, història dels arxius, registres, Reial Cancelleria

«Regnes desapareguts» va titular l'historiador anglès Norman Davies una interessant aproximació a la història d'algunes entitats polítiques europees que, malgrat el poder i la importància que van tenir en algun moment de la història, van desaparèixer en circumstàncies diverses i han quedat, com diu el subtítol, oblidades.¹ Entre aquests regnes desapareguts, la Corona d'Aragó ocupa un lloc preeminent, per la seva extensió geogràfica, la seva llarga durada i el destacat paper que va tenir en la política europea del seu temps. I també, en gran part, perquè el seu record ha perviscut en major mesura que la d'uns altres d'aquests regnes desapareguts gràcies a l'abundància i riquesa dels documents que ens ha deixat i a la pervivència mateixa de la institució que des de fa set segles els alberga, l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Condensar la llarga història d'aquest arxiu no és una tasca fàcil. En primer lloc, perquè és una història ininterrompuda, però al mateix temps rica en transformacions. A més, és una història àmpliament documentada, perquè l'Arxiu ha conservat també un gran nombre de testimoniatges sobre la seva organització, funcionament i fins i tot dificultats i conflictes. Un material tan abundant que és difícil d'abastar i resumir en unes poques pàgines.² No ens estendrem, per tant, en detalls sobre les vicissituds de l'Arxiu, els seus documents i els seus arxivers al llarg dels segles, sinó que més aviat intentarem entendre'n la naturalesa i el significat al llarg del temps i en el seu context, centrant-nos en alguns moments clau de la seva història.³

I

Commemorem ara els set-cents anys de la creació de l'Arxiu pel rei Jaume II l'any 1318, una data relativament tardana en relació amb la gran quantitat de documents dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó dels segles anteriors que s'han conservat. Se'ns planteja així la primera qüestió, és a dir, per què es crea precisament en aquesta data, cosa que entronca amb el llarg debat sobre l'existència o no d'arxius comtals o reials anteriors, tant a Aragó com a Catalunya. En el fons d'aquest debat hi ha, com ha posat de manifest Carlos López en un minuciós article, un problema jurídic i terminològic.⁴ Que els comtes de Barcelona es cuidessin de guardar un bon nombre de documents sembla un fet prou provat, almenys a partir de Ramon Berenguer I (1035-1076), per haver-se conservat un nombre significatiu de documents directament relacionats amb el seu poder feudal. Aquest fet, però, no és suficient per a parlar d'arxiu. No hi ha cap notícia directa o indirecta sobre tal arxiu i sembla difícil que n'hi hagués. El concepte d'arxiu, en el sentit jurídic de tradició romanista —és a dir, com a referència a un lloc en el qual es guarden els documents públics, la creació del qual només correspon al sobirà, i que en garanteix l'autenticitat— no comença a ser conegut fins a la recuperació del dret romà a partir de finals del segle XII, i el seu ús no és habitual en l'àmbit de la Corona d'Aragó fins a un segle més tard. Totes les referències expressades al terme «arxiu» anteriors a 1300, inclosa la més antiga i citada de 1180,⁵ són intercanviables de fet amb les més freqüents de *archa*, *cartolaria*, *archis*, *scrinia* o *archiva* (en plural) per a referir-se al moble o armari que contenia documents i que podia estar

* Conferència pronunciada a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans el 17 de desembre de 2019.

** **Adreça de contacte:** Alberto Torra Pérez. Arxiu de la Corona d'Aragó. Almogàvers, 77. 08018 Barcelona. E-mail: alberto.torra@cultura.gob.es

dipositat en diversos llocs i custodiat per persones alienes a la casa reial.

Al segle XIII, amb l'augment gradual de les necessitats administratives de la Corona, especialment a partir de la conquesta del Regne de València, s'incrementa paral·lelament el nombre de documents produïts per una cancelleria règia que també es reorganitza i es consolida. Però totes les notícies que es podrien relacionar amb arxius es refereixen sempre a dipòsits de documents dispersos i parcials, en institucions religioses, segons la tradició alt-medieval àmpliament estesa a tot Europa.⁶ El més important d'aquests dipòsits és el constituït per Jaume I en el monestir de Sixena, esmentat per primera vegada en 1255. Se'n coneixen detalls precisos sobre el nombre de documents que va albergar i el seu contingut. Van arribar a ser uns cinc-cents, la majoria relatius a les relacions amb Castella i Navarra. Quant al seu funcionament, la priora del monestir n'era la responsable i guardava la clau de l'arca o armari del rei. En la seva presència, els funcionaris reials enviats expressament amb aquest propòsit, degudament identificats amb un mandat reial, procedien a dipositar-hi, extreure'n o traslladar documents. Encara que a penes hi ha referències a nous ingressos des de la mort de Jaume I (1276), el dipòsit es va mantenir fins a 1308, quan Jaume II va ordenar que fos portat a Barcelona.⁷ Coneixem altres dipòsits no tan importants i més o menys provisionals del temps de Jaume I mateix i els seus immediats successors, entre d'altres en els monestirs de Santes Creus, Sant Joan de la Penya i a les cases del Temple de Barcelona i Saragossa. En tots es reflecteix una concepció i un funcionament similars.⁸

Cal esperar a Jaume II perquè hi hagi un canvi substancial i de conseqüències duradores en el marc d'una reorganització profunda de l'Administració reial. Amb Jaume II es consolida i es desenvolupa el sistema de registre de la documentació emesa que s'havia iniciat a mitjan segle XIII. És necessari subratllar aquest fet perquè és a la base de la creació de l'Arxiu Reial. En efecte, l'existència mateixa dels arxius des de l'antiguitat està estretament relacionada amb l'aparició de la documentació seriada. És un fet que es comprova en examinar els processos de creació d'altres arxius reials europeus i igualment dels arxius comunals italians, entre finals del segle XIII i principis de segle XIV.⁹ La documentació seriada porta implícita la necessitat de la seva conservació i requereix, per tant, estar degudament custodiada i disponible per a la seva consulta per l'autoritat que l'ha creat. Requereix, en definitiva, un arxiu.

Encara que s'han assenyalat possibles antecedents, els registres, en el sentit específic que aquest terme va tenir en la Cancelleria Reial, és a dir, el de volums en els quals es copiaven de forma íntegra i en ordre cronològic la major part dels documents emesos per la pròpia Cancelleria, apareixen lligats a la pràctica notarial i no són anteriors al regnat de Jaume I. Es conserven set registres des de 1257 fins a la seva mort en 1276.¹⁰ El petit nombre dels registres de Jaume I i els seus dos immediats successors, unit al caràcter marcadament itinerant de la cort, no va fer sentir la

necessitat de conservar-los en cap dels dipòsits existents i degueren romandre en mans dels escriptors.

Amb Jaume II, com dèiem, s'esdevenen canvis substancials. Es comença a registrar de manera més sistemàtica la pràctica totalitat de la documentació i augmenta extraordinàriament el nombre de registres. En 1300, tan sols nou anys després d'iniciar-se el seu regnat, ja s'havien completat uns quaranta volums. A més, es consolida i s'amplia la seva organització en sèries temàtiques diferenciades (*Commune, Gratiarum, Curiae, Pecuniae, Solutio-num...*) i es configura així un sistema que perdurarà sense canvis rellevants fins al segle XVIII. Aquesta nova situació, al costat de la major estabilitat de la cort i de la coneguda obsessió de Jaume II pels documents escrits i el seu control, va propiciar la creació de l'Arxiu Reial.¹¹

A partir de 1301 tenim abundants notícies de la concentració dels registres i altres escriptures de Jaume I i els seus successors a la casa de Barcelona de l'orde de l'Hospital.¹² Es pot entendre com un pas intermedi entre els dipòsits de documents efectuats des del temps de Jaume I i el que seria el definitiu Arxiu Reial. D'una banda, a semblança del que succeïa a Sixena, els *scriniis sive caxiis* del rei es guarden en una institució de caràcter religiós de la qual no té el control directe. A diferència de Sixena, però, les claus d'aquesta caixa o armari ja no les té el prior, sinó un escrivà reial. Aquest mateix s'encarrega del moviment dels fons i d'autoritzar els trasllats, al contrari també que a Sixena. I és un escrivà qui no sols rep encàrrecs de cerques particulars, sinó també d'elaborar autèntics inventaris d'abast general. En efecte, d'aquest moment daten els primers memorials encara avui conservats a l'Arxiu.¹³ El dipòsit de la Casa de l'Hospital sembla estar concebut com a dipòsit únic i general per reunir tota la documentació dispersa fins llavors, ja fora en monestirs o en poder d'escriptors o oficials reials. Finalment, i pot entendre's com a reflex d'aquesta transformació, comença a utilitzar-se amb assiduitat el terme «arxiu» per denominar-lo. Per seguir la definició del dret romà d'arxiu com a lloc «quo in publico instrumenta deponuntur»¹⁴ faltava només un pas: assignar-li un lloc propi sota el control directe del monarca.

Aquest pas es va fer el juliol de 1318 en manar Jaume II que es construïssin unes habitacions en el lloc en el qual solia estar la capella del seu palau de Barcelona per guardar-hi «les registres, els privilegis e els altres escrits de la sua cancelleria e dels altres fets de la sua cort». Al mateix temps manava condicionar un soterrani del mateix palau perquè «fossen estoiats e conservats les comptes e les altres escriptures del officí del mestre racional de la sua cort».¹⁵ Aquesta ordre, que només coneixem per l'albarà de les despeses ocasionades per les obres de construcció, es refereix, per tant, a dos arxius reials diferents, el de la Cancelleria o dels registres i el del Mestre Racional, que sempre es mantingueren separats.

Encara que cal observar que el terme no apareix expressament en l'albarà, a partir d'aquest moment, les referències a l'Arxiu dels registres i escriptures de la Cancele-

ria són molt nombroses i inequívokes, per bé que amb lleugeres variants: «Artchivum palacii regis Barchinone», «Archivum nostrum regium Barchinone», «Archiu patrimonial seu del palau de Barcelona», o més simplement, «Archiu reyal de Barcelona».¹⁶ Cal subratllar que neix com a arxiu del rei, al servei exclusiu del monarca, i no d'un regne. De la mateixa manera, la part principal del seu contingut, els registres, recollia indistintament documents relatius a tots els regnes i territoris de la seva sobirania. L'organització d'aquests registres va ser també en principi temàtica i no territorial.

II

L'Arxiu, després de l'impuls inicial de la creació, va sofrir probablement un breu estancament, mancat de personal específic i d'un ordenament propi. A partir de 1346, però, se'n inicia una ràpida fase de consolidació institucional amb l'ordre donada a l'escrivà Pere Perseya d'acudir a l'Arxiu Reial de Barcelona a temps complet per a «reconèixer i conservar els instruments, escriptures i registres» que s'hi trobaven, rebent del regent de l'escrivania les claus de l'Arxiu i de les seves caixes i armaris.¹⁷

Unes funcions similars consten en el nomenament del seu successor, Bartomeu Despuig, dos anys més tard.¹⁸ En diferents ordres és denominat «tenens claves Archivi palacii Barchinone», «conservator scripturarum patrimonii regii in Archivo Barchinone existencium» o «conservador de les escriptures reals del nostre Archiu de Barcelona».¹⁹ Aquest títol de conservador fa referència a la seva missió fonamental, conservar i custodiar els documents continguts en l'Arxiu. Altres ordres reials dirigides als arxivers van anar perfilant-ne les funcions. La més habitual consistia a cercar els documents sol·licitats pel rei, al costat d'altres com comprovar l'autenticitat dels trasllats amb els registres o anotar-hi les cancel·lacions. Es conserva fins i tot una relació de les despeses ocasionades pel desenvolupament del seu treball, que tenen a veure sobretot amb la conservació, l'arranjament i l'enquadernació dels registres, a més de la compra de paper on escriure els trasllats.²⁰

Ja al final del seu llarg regnat, en 1384, Pere el Cerimoniós (1336-1387) va acabar per consolidar el lloc de l'Arxiu, que no apareixia esmentat en les seves *Ordinacions*, dins de la seva casa i cort amb unes ordenances específiques, presentades a l'arxiver perquè «ignorància no puxats allegar de ço que havets a fer en vostre ofici». Fixen la pràctica usual de nomenar l'arxiver o «tenent les claus» entre els escrivans reials, i el colloquen directament sota l'obediència del canceller i el vicecanceller. Sobre la seva formació i aptituds, es limiten a dir que ha de ser «apte e feel». Les funcions que se li atribueixen estan totes relacionades amb els registres. Primer, reclamar-los del protonotari, dels secretaris, del mestre racional, de la reina, del primogènit i dels lloctinents, perquè, s'aclearix, «mils seran atrobats en un loch que si en diversos lochs eren aquells registres». Després, col·locar-los per ordre crono-

lògic, inventariar-los portant un llibre d'entrada, foliar-los i indexar-los. Finalment, i en cas necessari, restaurar-los o, com es diu literalment, fer-los «adobar o reparar».²¹ Algunes instruccions no fan sinó recollir i confirmar pràctiques que, com hem vist, ja existien amb anterioritat. Unes altres semblen noves, perquè només es documenten a partir d'aquestes ordenances, com el llibre de registre d'entrades, que efectivament es va iniciar aquest mateix any i se'n van continuar les anotacions fins al segle XVII.²² Unes altres, finalment, no van arribar a complir-se, com la indexació completa i exhaustiva dels registres.

Les ordenances, en el seu intent per regular la conservació i el tractament dels registres, posen de manifest alguns dels problemes més recurrents en la pràctica. El més important va ser aconseguir l'entrada regular dels registres. Els registres del protonotari i dels secretaris romaniens, mentre estaven en ús, en poder d'aquests o a la Cancelleria. Les ordenances, però, són taxatives en afirmar que una vegada acabada la seva tramitació tots els registres s'havien de lliurar a l'Arxiu, que es constitueix en dipòsit únic de tots ells. No obstant això, les dificultats per incorporar els registres són constants des d'un principi. El rei Martí (1396-1410) va haver de promulgar una extensa provisió en 1399 per ordenar que tots els registres i escriptures del seu pare i germà encara en poder dels seus protonotaris i secretaris es lliuressin a l'Arxiu.²³ Disposicions semblants es van repetir en 1416 i 1422.²⁴ El memorial amb les anotacions d'entrada dels registres a l'Arxiu, encara que incomplet, dona fe de l'existència d'una certa regularitat en el lliurament dels registres per part del protonotari, però també d'algunes anomalies ocasionals. Tot i que la immensa majoria dels registres dels segles XIV i XV van acabar ingressant a l'Arxiu i s'han conservat fins a l'actualitat mantenint el seu ordre original amb mínimes excepcions, la persistència d'aquest problema va obligar Ferran el Catòlic, en les Corts de Barcelona de 1503, a fixar un termini de deu anys des de la terminació d'un registre fins al seu pas de l'escrivania a l'Arxiu. Malgrat incompliments ocasionals, aquest termini de deu anys per al lliurament dels registres es va mantenir des de llavors.²⁵

Les ordenances s'ocupen només dels registres, el control i la conservació dels quals va ser el motiu principal de la creació de l'Arxiu. Però no són aquests els únics documents que van ingressar-hi. Encara que no de manera sistemàtica ni regulada, l'Arxiu, com a arxiu del rei, va recollir tota mena de documents que aquest ordenava conservar, si bé es noten grans diferències segons els regnats. Així, per exemple, és molt abundant la documentació rebuda en la Cancelleria que ha arribat fins a nosaltres de la primera meitat del segle XIV, del temps de Jaume II i de Pere el Cerimoniós, per anar reduint-se progressivament fins a desaparèixer a partir del segle XVI. Van ser importants també les entrades de documents degudes a confiscacions ocasionals, com els de les cases del Temple de Barcelona i Barberà en procedir-se a la dissolució de l'orde en 1312, o els de la baronia de Castellvell en 1397.

III

El canvi dinàstic de 1412 no va suposar en principi una alteració immediata de la Cancelleria ni del sistema de registre de documents. Gradualment, no obstant això, es van introduir novetats d'una certa transcendència que s'anirien concretant al llarg del segle xv. Conseqüència en part de la feblesa inicial de la nova dinastia és el poder creixent dels regnes peninsulars, les Corts dels quals i, sobretot, les diputacions permanentes van reforçar considerablement. Paral·lelament, l'autoritat reial va quedar també afeblida en bona part del regnat d'Alfons el Magnànim (1416-1458) per l'absència permanent del rei, instal·lat a Nàpols, i pel fet que el govern quedés en mans dels seus lloctinents. La unió dinàstica de Castella i Aragó propiciaria, ja a principis del segle següent, l'absència definitiva del rei dels territoris de la Corona d'Aragó.

Aquestes transformacions, tan esquemàticament resumides, van tenir la seva lògica repercussió en l'Arxiu de Barcelona. No tant, en principi, en el seu funcionament com en la naturalesa dels documents arxivats. En 1419, Alfons el Magnànim va accedir a una petició de les Corts valencianes i va manar que, en endavant, els documents relatius a aquest regne es copiessin en registres separats que haurien de ser dipositats en el Reial de València.²⁶ En 1461 es va aplicar una disposició similar per al Regne d'Aragó (recuperant-se un fur de 1348 que mai va arribar a ser efectiu), que passaria igualment a tenir registres propis, dipositats en l'arxiu regi situat a la casa de la Diputació de Saragossa.²⁷ En conseqüència, l'Arxiu Reial de Barcelona va deixar de ser el dipòsit únic dels registres de la Cancelleria règia i rebé només els relatius a Catalunya i als territoris que mancaven d'arxiu de registres propi (Sardenya, Mallorca i, inicialment, Sicília).²⁸

D'altra banda, les lloctinències establertes en els regnes van concentrar la major part de l'activitat governativa i administrativa, primer temporalment, durant els llargs anys d'absència d'Alfons el Magnànim, i des de principis del segle xvi de manera permanent, amb el desplaçament definitiu de la cort. El rei va continuar governant paral·lelament de manera directa els regnes de la Corona amb el seu Consell d'Aragó, i els seus corresponents registres van anar arribant regularment als arxius respectius. El seu nombre, però, va ser ja sempre considerablement menor que el dels registres de les lloctinències, perquè aquestes absorbien la major part de l'administració corrent de justícia, la registrada en la sèrie *Commune*, la més nombrosa, reservant-se el rei només assumptes d'especial importància. A més, gradualment, part d'aquests registres del rei van deixar d'enviar-se als arxius. Així va succeir amb els de la sèrie *Curiae*, la de major rellevància política, que a partir de 1569 van romandre en la cort.²⁹ Després de la mort de Felip III en 1621 es va paralitzar definitivament la remissió dels registres formats al Consell d'Aragó als arxius de Barcelona, Saragossa i València que des d'aleshores van rebre només els de les seves respectives lloctinències.³⁰

Pot parlar-se, per tant, d'una certa provincialització de l'Arxiu al llarg dels segles xvi i xvii, encara que es va mantenir com a institució viva. Coneixem amb detall l'estat dels seus fons en aquesta època gràcies a l'inventari efectuat entre els anys 1584 i 1590 pel notari Bernat Macip arran del processament per infidelitat de l'arxiver Gabriel Olzina.³¹ S'hi descriuen sistemàticament tots els registres, pergamins i altres documents existents a l'Arxiu, seguint la seva ubicació en els armaris i caixes. D'alguns anys més tard data la que pot considerar-se primera guia de l'Arxiu, escrita en llatí per l'escrivà Pere Benet amb el títol *Burxula del present Arxiu Real de Barcelona*.³² També es van fer importants treballs d'inventari i indexació, com el monumental *Liber Patrimonii regii*, que sistematitza les referències al patrimoni reial en registres i pergamins relatives a tots els llocs d'Aragó, Catalunya i València,³³ o els vint volums d'índexs de registres elaborats per Josep Llaris a la fi del segle xvii, que es consulten encara avui amb utilitat. Al mateix temps, hi va haver una major obertura de l'Arxiu, tant pel que respecta a la possibilitat d'obtenir còpies per als particulars com en la consideració dels seus documents com a font històrica. Es va autoritzar així, ocasionalment, la presència d'historiadors, dels quals el més conegut és Jerónimo Zurita, que va utilitzar àmpliament els registres i altres documents de l'Arxiu en el seus *Anales de la Corona de Aragón*.³⁴

IV

A principis del segle xviii, iniciada ja la Guerra de Successió espanyola, durant el breu període del govern de l'arxiduc Carles (1705-1714), hi va haver l'intent potser més coherent fins llavors de reforma de l'Arxiu. Són d'un gran interès en aquest sentit les disposicions de les Corts de Barcelona de 1706, que reforçaven el paper de la Diputació del General de Catalunya en l'Arxiu, a través de la nova figura de l'especulador, nomenat i pagat per ella, encara que a les ordres de l'arxiver reial. La seva missió consistia a estudiar i enquadrar els registres i a fer índexs i inventaris («espèculs» en la terminologia de l'època) segons un programa de treball que incloïa la reordenació de les escriptures en pergami per ordre cronològic, amb intenció de facilitar-ne la recerca històrica.³⁵ Era un càrrec creat a mida del mercedari Manuel Mariano Ribera, probable inspirador d'aquest conjunt de disposicions, que ja havia fet nombroses recerques en els fons de l'Arxiu com a historiador de l'orde de la Mercè i del qual conservem una gran quantitat de treballs. Seu és el primer inventari modern de tots els registres, base de l'inventari encara vigent.³⁶ Les Corts avançaven també en l'obertura de l'Arxiu i permetien la consulta dels espèculs i inventaris, establien l'ampliació del personal amb la figura de l'oficial o ajudant i instaven a la millora de les instal·lacions.

Encara que a la fi de la Guerra de Successió en 1714, amb la instauració de la nova dinastia borbònica i el Decret de Nova Planta es van interrompre bruscament

aquestes iniciatives de les Corts de 1706, la majoria van ser recuperades d'alguna manera al llarg del segle XVIII i entraren a formar part del programa del reformisme borbònic. D'entrada, però, va quedar suprimit no sols el recentment creat càrrec d'especulador, sinó també el d'arxiver. Va ser substituït per l'escrivà principal de l'Audiència i les claus de l'Arxiu van quedar en poder del seu ministre més modern.³⁷ Encara que la ruptura no va ser total, al cap de no gaires anys hi va haver d'intervenir la Càmera de Castella davant l'evidència de l'abandó que sofria l'Arxiu. Es van redactar informes sobre la seva situació que, en 1738, van portar a la promulgació d'una reial cèdula que, en definitiva, tornava als plantejaments de les disposicions de les Corts de 1706. Encara que l'Arxiu romanía sota el control de l'Audiència, es restablí la figura de l'arxiver, agregant-li moltes de les atribucions que s'havien reclamat de l'especulador; es va ampliar el personal, especificant la necessitat que fos docte en lletres i llengües antigues, i es va perfilar un programa de treball de llarga durada que incloïa de nou, entre altres coses, la reenquadernació i posada al dia dels registres i la reordenació de les escriptures soltes.³⁸

L'Arxiu es concebia ja definitivament com un arxiu històric, perquè la implantació d'aquesta reial cèdula va suposar, a més, el cessament immediat de la transferència dels registres ja finalitzats del governador i capità general, que presidia l'Audiència des del Decret de Nova Planta. Aquests registres, continuació dels de les lloctinències dels segles anteriors, s'havien continuat lliurant a l'Arxiu amb normalitat després de 1714. Des de 1738, però, van romandre en les dependències de l'Audiència. D'aquesta manera, l'Arxiu va quedar com a arxiu tancat, i els últims registres ingressats foren els acabats deu anys abans, en 1727.

En aplicació de la Reial Cèdula, en 1740 es va nomenar arxiver Javier de Garma, amb qui es posen en marxa els treballs previstos.³⁹ La nova situació va quedar consagrada per un reglament promulgat en 1754 a instàncies de Garma.⁴⁰ No s'hi van arribar a incloure algunes de les seves propostes tendents a engrandir la institució, com la concentració dels arxius reials de Saragossa, València i Mallorca en el de Barcelona, o la publicació d'un diplomatarí que reunís tractats internacionals, testaments i altres documents importants.⁴¹ El Reglament mantenia el paper de l'Audiència, ara amb la figura d'un jutge conservador encarregat de supervisar els treballs de l'Arxiu. El càrrec es va mantenir fins a la seva suspensió en 1818, però aviat va deixar de ser realment efectiu. La vinculació de l'Arxiu a l'Audiència, d'altra banda, va quedar reforçada alguns anys més tard, quan el rei va autoritzar el seu trasllat des de les cambres del Palau Reial que havia ocupat des de la seva fundació en 1318 fins a les dependències de l'Audiència a l'antic Palau de la Diputació.⁴²

El Reglament de 1754 va consagrar també el nom d'Arxiu de la Corona d'Aragó. Aquesta denominació no era exactament una novetat i tampoc es pot vincular, com de vegades s'ha fet, al projecte fallit de Garma de concentrar tots els arxius reials. Encara que el més habitual des de la

seva creació havia estat anomenar-lo Arxiu Reial, a partir del segle XVI no és estranya la referència també a la Corona d'Aragó, en la necessitat de distingir-lo d'altres arxius reials i especialment en contraposició a l'Arxiu de la Corona de Castella a Simancas.⁴³ En el període de govern de l'arxiduc Carles va ser emprada aquesta denominació per l'arxiver en la signatura de les seves certificacions oficials, titulant-se *Archivarius regii Archivi generalis Coronae Aragonum*. La Reial Cèdula de 1738 parlava encara, no obstant això, de l'«Archivo real y general en essa mi ciudad de Barcelona», però en el jurament prestat dos anys més tard per Garma, aquest ja figura com a arxiver «del Real Archivo de la Corona de Aragón».⁴⁴

Els treballs ordenats amb la promulgació de la Reial Cèdula de 1738 i el Reglament de 1754 van avançar considerablement sota la direcció de Garma. Es van enquadrar en aquest temps més de quatre mil registres, es va iniciar la confecció del butllari i la reorganització de les escriptures soltes per ordre cronològic desmuntant la tradicional disposició per armaris i sacs. A la seva mort en 1783, però, tots aquests treballs van quedar interromputs i l'Arxiu va sofrir de nou una llarga crisi en quedar el càrrec d'arxiver durant trenta anys vacant o ocupat per personal no qualificat. Com a trist exemple d'aquest abandó, és en un moment indeterminat d'aquest període i en circumstàncies mai aclarides que l'Arxiu va sofrir una de les seves pèrdues més notables, la destrucció del magne cartulari reial conegut com a *Liber Feudorum Maior*.⁴⁵

V

La culminació dels treballs iniciats en el segle XVIII i la definitiva transformació de l'Arxiu en un arxiu històric general, amb incorporació de fons de diversa procedència i orientat i obert a la recerca històrica, van tenir lloc a la primera meitat del segle XIX, en paral·lel a la lenta liquidació de l'Antic Règim i a la instauració de l'Estat liberal.

Aquest període està marcat per la figura de Pròsper de Bofarull i Mascaró, nomenat arxiver en 1814, càrrec que va ocupar fins a 1849, excepte un breu període entre 1840 i 1844.⁴⁶ Malgrat les polèmiques suscitades recentment sobre la seva figura i la seva actuació al capdavant de l'Arxiu, la seva etapa va ser decisiva en la transformació d'una institució anquilosada, que es va convertir en pocs anys en un centre de referència de la recerca històrica, amb projecció internacional. Llegint els seus precisos informes i memòries i revisant els nombrosos inventaris i col·leccions de transcripcions que va dirigir personalment, s'aprecia el seu caràcter ordenat i sistemàtic i la claredat i modernitat de les seves idees respecte al que havia de ser l'Arxiu. La seva perseverança i els seus assoliments són encara més sorprenents si es pensa en la turbulenta època que li va tocar viure. A ell es deu, en part, la pervivència mateixa de l'Arxiu, que no va sucumbir com altres institucions similars a Europa als corrents centralitzadors sorgits amb la Revolució Francesa.⁴⁷

No és gaire exagerat dir que l'actual Arxiu de la Corona d'Aragó neix amb Pròsper de Bofarull i manté encara avui gran part de la personalitat que ell li va infondre.⁴⁸ Va saber culminar els grans treballs iniciats a mitjan segle XVIII, especialment l'arranjament i enquadració dels registres de la Cancelleria, amb l'elaboració del seu inventari definitiu, i l'ordenació cronològica de les escriptures en pergami, també amb el seu corresponent inventari. Va fer, a més, molts altres treballs de classificació i inventari, i va formar col·leccions de processos, codis, etc. Un altre aspecte fonamental de la seva actuació va ser l'esforç per la recuperació d'arxius d'institucions desaparegudes, ja antigues, com la Diputació del General de Catalunya, o contemporànies, com la Junta Superior de Catalunya.⁴⁹ La seva intervenció també va ser crucial per a evitar la pèrdua dels arxius i les biblioteques dels monestirs desamortitzats, tant durant el Trienni Liberal (1820-1823) com definitivament en 1835. En algun cas, els va salvar materialment de les flames.⁵⁰

De la seva concepció dels documents d'arxiu com a font primordial de la història, en queda sobretot la fundació de la «Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón», de la qual van aparèixer disset volums sota la seva direcció i va ser continuada pel seu fill i successor Manuel de Bofarull.⁵¹ Va contribuir no poc al coneixement de l'Arxiu, que va ser visitat cada vegada amb més assiduitat per historiadors nacionals i estrangers malgrat les restriccions a l'accés, que només es començaria a liberalitzar en 1844.⁵²

Finalment, encara que no menys important per a la recuperació de la institució, va ser la seva obstinació per dotar l'Arxiu d'una seu digna i representativa. Pròsper de Bofarull va aconseguir que en 1838 es destinés per a Arxiu el Palau dels Virreis o del Lloctinent, construït a mitjan segle XVI a escassos metres de la seva seu original, al mateix recinte de l'antic Palau Reial. Ocupat des de feia cent anys pel convent de Santa Clara, amb la desamortització havia retornat a l'Estat. Abans de morir en 1859, Pròsper de Bofarull, ja jubilat, va poder assistir a la inauguració de la nova seu, una vegada condicionada, el desembre de 1853.⁵³ El Palau del Lloctinent va culminar i representar alhora la completa transformació del vell arxiu reial en una institució renovada, però al mateix temps arrelada en el seu passat. L'últim pas d'aquesta transformació va tenir lloc poc després, amb la promulgació en 1857 de la llei que va adscriure els arxius, les biblioteques i els museus a la instrucció pública, llavors encara compresa dins del Ministeri de Foment, i va permetre la creació un any més tard del Cos Facultatiu d'Arxivers i Bibliotecaris.⁵⁴

VI

En els últims dos segles de la seva història, l'Arxiu ha conegut un gran increment dels seus fons. Ens limitarem aquí a unes breus consideracions generals sobre la seva naturalesa. Alguns són estrictament complementaris d'al-

tres que ja es trobaven a l'Arxiu i que només per algunes de les circumstàncies històriques que hem anat assenyalant no hi havien ingressat en el seu moment. És el cas dels registres de Felip IV i Carles II, que juntament amb altres papers del Consell d'Aragó s'havien enviat a l'Arxiu de Simancas i que en 1852 van ser transferits al de Barcelona. El mateix es pot dir dels registres que havien romàs a l'Audiència a partir de 1738, que van ingressar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó durant la Guerra Civil. Juntament amb aquests registres va ingressar també en aquesta època la col·lecció de sentències o conclusions civils iniciada en el segle XIV, que tornava així a l'arxiu on sempre havia estat fins que va ser retinguda per l'Audiència abans del trasllat al Palau del Lloctinent de 1853.

Altres ingressos corresponen a fons procedents d'institucions ja desaparegudes, que havien quedat en estat d'abandó. Aquí es pot esmentar la documentació de la Diputació del General de Catalunya, que es trobava a l'Audiència i va ser entregada a l'Arxiu per una reial ordre de 1827; l'Arxiu del Reial Patrimoni, ingressat en 1936, que cent anys abans havia reunit els arxius de dues antigues magistratures de l'Administració reial ja desaparegudes: el del Mestre Racional i el de la Batllia General de Catalunya;⁵⁵ els arxius d'institucions religioses desamortitzades en el segle XIX o recuperades durant la Guerra Civil, que van anar ingressant de manera no sempre ordenada i completa en diversos moments al llarg dels segles XIX i XX.

Una naturalesa diferent té una gran part dels fons que van ingressar després de la Guerra Civil, especialment als anys seixanta, corresponents a l'Administració provincial de l'Estat. Entre aquests fons, el més destacable és el corresponent a l'Administració d'Hisenda, la part històrica de la qual es remunta al segle XVIII. Ha estat també important l'adquisició per compra, dipòsit o donació de fons nobiliaris i patrimonials de tot l'àmbit de l'antiga Corona d'Aragó.

A causa tant del creixement dels seus fons com de la major afluència d'investigadors, l'Arxiu va haver d'escómetre obres de remodelació de les seves instal·lacions en diversos moments. Als anys trenta del segle XX es va habilitar una sala de lectura fins llavors inexistent. En els anys seixanta es van modernitzar i ampliar els dipòsits de documentació i es va construir una sala de conferències. Finalment, en 1994 es va inaugurar una nova seu al carrer dels Almogàvers, per poder disposar d'uns dipòsits amb les millors condicions per a la conservació de la documentació, i es va procedir a la renovació integral del Palau del Lloctinent, reobert al públic el 2007.

Al llarg d'aquest últim segle s'ha reforçat igualment el paper de l'Arxiu com a centre de recerca històrica, funció a la qual han contribuït igualment els seus arxivers, entre els quals es compten, per citar només alguns noms, Valls i Taberner, Martínez Ferrando, Udina Martorell o Rafael Conde, autors de valuosos treballs de recerca basats en la documentació de l'Arxiu. En aquest sentit, la transformació més important viscuda en els últims anys és la de l'entrada de l'Arxiu en l'era digital, amb la seva presència a

Internet, que permet la consulta directa dels seus fons més sol·licitats.

Aquest esforç en la difusió dels fons tant per a un públic especialitzat com per a un altre de més general, a Internet i a través de les publicacions i exposicions fetes en els últims anys, no hauria de ser incompatible amb el manteniment de la tradició de l'Arxiu com a centre de recerca. Com s'ha dit alguna vegada, els grans arxius històrics són també arxius amb història. Només des del coneixement i el respecte a aquesta història, que hem intentat condensar en el present article, podem preservar aquest arxiu centenari i els seus documents.

NOTES I REFERÈNCIES

- [1] Norman DAVIES. *Vanished Kingdoms: The History of Half-Forgotten Europe*. Allen Lane, Londres 2011. En l'edició americana (Viking, Nova York 2011), el subtítol és diferent: *The Rise and Fall of State and Nation*. N'hi ha edició en castellà: *Reinos desaparecidos: la historia olvidada de Europa*. Galaxia Gutemberg, Barcelona 2013.
- [2] Una primera recopilació de documents sobre la història de l'Arxiu va ser preparada pel seu llavors director Francesc de Bofarull i Sans a principis del segle xx, però no va arribar a veure la llum, havent-se'n conservat només unes proves d'impremta incompletes amb el títol *Historia del Archivo de la Corona de Aragón*. Ha quedat ampliada en la monumental obra pòstuma de Rafael Conde y Delgado de Molina, que va ser també director de l'Arxiu. Vegeu Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos de la Corona de Aragón*. Institución Fernando el Católico, Saragossa 2008.
- [3] La part de l'exposició que segueix, relativa a l'època medieval, és una versió resumida del ja exposat en Alberto TORRA PÉREZ. «La conservación de la memoria: archivos regios». A: J. Ángel SESMA MUÑOZ (coord.). *La Corona de Aragón en el centro de su historia 1208-1458: La monarquía aragonesa y los reinos de la Corona*. Grupo CEMA, Saragossa 2010, p. 271-284. Més detalls sobre la història de l'Arxiu es poden trobar en les successives guies: Eduardo GONZÁLEZ HURTEBISE. *Guía histórica y descriptiva del Archivo de la Corona de Aragón en Barcelona*. Tipografía de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos, Madrid 1920; Jesús Ernesto MARTÍNEZ FERRANDO. *El Archivo de la Corona de Aragón*. Aymá, Barcelona 1944; Jesús Ernesto MARTÍNEZ FERRANDO. *Archivo de la Corona de Aragón: Guía abreviada*. Junta Técnica de Archivos, Bibliotecas y Museos, València 1958; Federico UDINA MARTORELL. *Guía histórica y descriptiva del Archivo de la Corona de Aragón*. Ministerio de Cultura, Madrid 1986. Són útils també per a una visió de conjunt dues obres més recents de Carlos López Rodríguez, el seu actual director: Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ. *¿Qué es el Archivo de la Corona de Aragón?* Mira Editores, Saragossa 2007; Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ. *Speculum: Vida i treballs de l'Arxiu de la Corona d'Aragó*, Irta, València 2008.
- [4] Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ. «Orígenes del Archivo de la Corona de Aragón (en tiempos, Archivo Real de Barcelona)». *Hispania*, vol. LXVII (2007), p. 413-454.
- [5] Es tracta d'una sentència sobre els castells de Lluçà i Merlès en la qual consta que el rei Alfons havia presentat com a prova en el judici «alia similia sacramentalia de suo archivo producte»: Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, Perg. Alfons I, 302; edició en Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, op. cit., doc. 2. Carlos López Rodríguez ha ressaltat l'aïllament d'aquesta referència: Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ. «Orígenes del Archivo...», op. cit., p. 423-424. Vegeu també Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ. «Sobre la autenticidad del documento con la primera mención a un Archivo en 1180». A: *Aragón en la Edad Media*, núm. 23 (2012), p. 173-206.
- [6] És una pràctica habitual i ben documentada. Cf. Serafino PISTOLESE. *Les archives européennes du onzième siècle à nos jours: Essai historique et juridique*. Biblioteca d'Arte Editrice, Roma 1934, p. 5; Robert I. BURNS. «Religious houses as archives/depositories: a letter of credence from the Majorcan to the Barcelona Templars (1244)». *Estudis Castellonencs*, núm. 6 (1994-1995), p. 235-242.
- [7] Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *El Archivo Real del monasterio de Santa María de Sigüenza (Huesca): Primer tercio del siglo XIII-1308* (inèdit). Un resum de les notícies i documents sobre aquest dipòsit les va donar el mateix autor en *Reyes y archivos...*, op. cit., p. 28-30 i doc. 4-8, 10-20 i 30.
- [8] Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, op. cit., p. 32-34; Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ. «Orígenes del Archivo...», op. cit., p. 435-439.
- [9] Giorgio CENCETTI. «Gli archivi dell'antica Roma nell'età repubblicana». *Archivi S. II*, VII (1940), p. 7-17, citat per Elio LODOLINI. *Lineamenti di Storia dell'archivistica italiana: Dalle origini alla metà del secolo XX*. Nuova Italia Scientifica, Roma 1991, p. 18. Un resum de la història dels arxius reials i comunals europeus durant l'edat mitjana en Eugenio CASANOVA. *Archivistica*. 2a ed. Stab. Arti Grafiche Lazzari, Siena 1928, p. 318-339.
- [10] Són els mateixos set registres que ja són indicats en el primer inventari conegut, fet en 1306 per l'escrivà Mateu Botella (ACA, Memorials, 6 i 7/1). Es corresponen amb onze volums de la sèrie de registres de Jaume I tal com es conserven actualment a l'Arxiu a causa d'alteracions sofertes en successives reenquadernacions (ACA, Cancelleria, reg. 9-16 i 19-21). Un estudi detallat en Alberto TORRA PÉREZ. «Los registros de la cancillería de Jaime I». A: *Jaume I: Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*. Vol. I. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 2011, p. 211-229.
- [11] Sobre l'administració, els documents i l'Arxiu Reial en temps de Jaume II continua sent vàlida l'extensa introducció d'Heinrich Finke en el primer tom d'*Acta Aragonensia: Quellen zur deutschen, italienischen, französischen, spanischen, zur Kirchen- und Kulturgeschichte aus der diplomatischen Korrespondenz Jaymes II (1291-1327)*. W. Rotschild, Berlín i Leipzig 1908, p. I-CLXXXX.

- [12] Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, *op. cit.*, p. 30-31 i doc. 24-34; Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ. «Orígenes del Archivo...», *op. cit.*, p. 440-446.
- [13] Aquests són un índex exhaustiu del *Liber Feudorum Maior*, cartulari reial dels segles XII-XIII, un inventari detallat dels registres de Jaume I a Jaume II i un altre de pergamins, tots ells probablement del mateix escriptor, Mateu Botella, comissionat a aquest efecte pel rei (ACA, Memorials, 1, 2, 6 i 7). Cf. Jaume RIERA I SANS. *Catálogo de memoriales e inventarios. Siglos XIV-XIX: Archivo de la Corona de Aragón*. Ministerio de Educación y Cultura, Salamanca 1999, p. 19-24.
- [14] *Digesta*, 48, 19-9.
- [15] Albarà del 8 de maig de 1319, amb referència a una ordre verbal donada pel rei al seu cambrer Arnau Messeguer (ACA, RP, Maestre racional, vol. 627, f. 137v-138r; edició en Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, *op. cit.*, doc. 35).
- [16] Francesc de BOFARULL I SANS, *Historia del Archivo*, *op. cit.*, doc. XXXVI (1332), XLVI (1346), LXIV (1369) i LXXXV (1399), respectivament.
- [17] «Cum per recognoscendis et conservandis instrumentis, scripturis et registris que in Archivo nostro regio Barchinone recondita sunt ne corrosionibus tinearum seu arnarum morsibus vastari valeant seu consumi [...]» (ACA, Cancelleria, reg. 1060, f. 186r; edició en Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, *op. cit.*, doc. 40. La carta original es conserva a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona). Encara que en aquest document el nom de l'escriptor apareix escrit *Passeya*, en altres ocasions figura *Passea* i, més sovint, *Persey* (exemples en ACA, Cancelleria, reg. 1062, f. 165r; Col·lecció d'Història de l'Arxiu, caixa 1, doc. 7 a 11).
- [18] «Commitimus sive comendamus vobis claves Archivi nostri Barchinone, ita videlicet quod dictum Archivum necnon registra, privilegia, cartas et alias scripturas inibi existentes custodiatis, ministretis et de nostro mandato non alias transumpta nobis vel aliis personis necessaria ex registris vel privilegiis aut aliis cartis vel scripturis transcribi facere valeatis et predicta omnia ab omni sorde vel corrosioni custodita prout expedit teneatis» (ACA, Cancelleria, reg. 1062, f. 105r; edició en Francesc de BOFARULL I SANS, *Historia del Archivo*, *op. cit.*, doc. XLVII).
- [19] Francesc de BOFARULL I SANS, *Historia del Archivo*, *op. cit.*, doc. L (1354), LI (1355) i LIV (1357), respectivament.
- [20] Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, *op. cit.*, doc. 44 (1363-1368).
- [21] El text original de les ordenances enviades a l'arxiver Berenguer de Segarra publicat per Francesc de BOFARULL I SANS (*Historia del Archivo*, *op. cit.*, doc. LXXVIII) no es localitza en l'actualitat. Es conserva, no obstant això, copiat en la confirmació efectuada per Alfons el Magnànim en 1452 (ACA, Cancelleria, reg. 2551, f. 89r-90r; edició facsimil i estudi en Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Las primeras ordenanzas del Archivo Real de Barcelona, 1384*, Ministerio de Cultura, Madrid 1993). Aquestes ordenances van ser incorporades com a complement a les *Ordinacions* de Pere el Cerimoniós en alguns manuscrits.
- [22] ACA, Memorials, 51.
- [23] ACA, Cancelleria, reg. 2232, f. 27r-v (edició en Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, *op. cit.*, doc. 49). Amb la mateixa data ordenava al fill del difunt secretari de Joan I, Bernat de Jonquieres, que lliurés a l'Arxiu els registres que encara eren sota el seu poder, explicant-li que «sicut omnes aque ad mare velut matrem aquarum confluunt, sicut omnes scripturas in predecessorum nostrorum illustrium curiis et nostra contextas et omnia registra et protocolla ipsarum dicti nostri Archivi sere concludant, ut exinde valeant ipsarum regaliarum et iurium nostrorum occulta deduci in lucem» (ACA, Cancelleria, reg. 2232, f. 27v-28r; edició en Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, *op. cit.*, doc. 50).
- [24] Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, *op. cit.*, doc. 55 (1416) i 56 (1422).
- [25] Encara en 1738, quan l'Audiència determina que no ingressin més registres a l'Arxiu, els últims transferits són justament de deu anys abans (1727).
- [26] «[...] que de les provisions, letres, actes e cartes axí de justícia com de gracia, e altres qualsevol tocant fets del dit regne o dels habitants de aquell, sien fets registres e llibres sparços en los quals les dites coses sien escrites e registrades, los quals registres e llibres, feta diferencia de fets a fets segons es acostumat, sien intitulats registres de regne de Valencia, an axi com es a dir, *Commune primum Valencie, Gratiarum primum Valencie*, e axi dels altres axi en fet com en nombre dels dits registres. E que advenint lo cas que los dits registres deguen esser posats en archiu, aquells sien mesos e conservats perpetualment en l'archiu del nostre Real de Valencia [...]» (disposició del 13 de setembre de 1419; edició en Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, *op. cit.*, doc. 272).
- [27] Les disposicions de 1348 i 1461 es poden llegir en Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, *op. cit.*, doc. 189 i 193.
- [28] Una anàlisi detallada de les raons i conseqüències de la ruptura de l'arxiu únic de la Corona existent fins llavors, en Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, «Una discutible decisió arxivística del segle XV». *Lligall*, núm. 8 (1994), p. 11-18.
- [29] Es conserven encara a Madrid, a l'Arxiu Històric Nacional, Consejo y Cámara de Aragón, llibres 2292 i següents. Sobre els registres de la Corona d'Aragó dels segles XVI-XIX en aquest arxiu, vegeu María Jesús ÁLVAREZ COCA. «Aragón en la administración central del Antiguo Régimen. Fuentes en el Archivo Histórico Nacional». *Ius Fugit*, núm. 2 (1993), p. 9-42; María Jesús ÁLVAREZ COCA. «La Corona de Aragón: documentación en el Consejo y la Cámara de Castilla (1707-1834): fuentes del Archivo Histórico Nacional». *Hispania*, núm. 49 (1989), p. 895-948.
- [30] La major part dels registres dels regnats de Felip IV (1621-1665) i Carles II (1665-1700) que van romandre a la Cort des de 1621 van ser enviats a l'Arxiu de Simancas amb altres papers del Consell d'Aragó arran de la seva

- supressió en 1707. En 1852 van ser reexpeditats a l'Arxiu de Barcelona, reclamats insistentment pel seu director, Pròsper de Bofarull, incloent en aquest moment, a més dels registres i papers relatius a Catalunya, els corresponents als altres regnes. Des de llavors han romàs formant un conjunt a part com a secció de Consell d'Aragó. L'expedient d'aquest trasllat es conserva a ACA, Secretaria, caixa 16 (edició en Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, op. cit., doc. 171 i 174).
- [31] ACA, Memorials, 70/1-5.
- [32] *Burxula del present Arxiu Real de Barcelona / Regii Archivi Barcinone versoria* (ACA, Memorials, 61). Estudi, edició i traducció de l'original llatí: Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *La brújula. Guía del Archivo Real de Barcelona: Pere Benet (1601)*, Ministerio de Educación y Cultura, Madrid 1999.
- [33] Els seus vuit volums de gran grandària, anomenats per això tradicionalment *Mullasses*, van ser fets per oficials del Mestre Racional i de la Batllia General de Catalunya per ordre de Felip II de 1582 (Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, op. cit., p. 115). Atanasio SINUÉS RUIZ y Antonio UBIETO ARTETA. *El patrimonio real en Aragón durante la Edad Media: Índice de los documentos consignados en el 'Liber Patrimonii Regii Aragonia' del Archivo de la Corona de Aragón*, Anubar, Saragossa 1986; Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, *Liber Patrimonii Regii Valentiae*. Universitat de València, València 2006.
- [34] L'ordre signada el maig de 1549 per Maximilià II d'Àustria com a governador d'Espanya perquè es permetés a Zurita la consulta dels arxius i documents necessaris per a exercir el seu càrrec de cronista d'Aragó, en Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, op. cit., doc. 67. Sobre el pas de Zurita per l'Arxiu de Barcelona, en donen algunes indicacions Ferran SOLDEVILA. «Zurita com a historiador». A: *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón: Crónica, ponencias y comunicaciones*. Vol. I. *Crónica y ponencias*. Barcelona 1964, p. 11-52; Vicente SALAVERT ROCA. «Zurita y el Archivo de la Corona de Aragón». A: *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón: Crónica, ponencias y comunicaciones*. Vol. II. *Comunicaciones*. Barcelona 1964, p. 129-143.
- [35] *Constituciones, capitols, y actes de cort, fetas, y atorgats, per la S.C.R. magestat del rey nostre senyor don Carlos III rey de Castilla, de Aragón, comte de Barcelona etc. en la cort celebrà als cathalans, en la ciutat de Barcelona, en la casa de la Deputació del General de Cathalunya, en lo any de 1706*. Estampa de Rafael Figueró, Barcelona 1706, cap. xcvi i xcviII.
- [36] *Repertorium omnium et singulorum regionum regestorum in aula magna superiori regii Archivi Barchinone collocatorum noviter per speculatorem regii Archivi* (ACA, Memorials, 81).
- [37] *Nueva Planta de la Real Audiencia del Principado de Cataluña establecida por su magestad con decreto de diez y seis de enero de mil setecientos y diez y seis*. Joseph Texidó impr., Barcelona 1716, art. x. El manuscrit original, amb la signatura del rei, en ACA, Reserva, 1.
- [38] ACA, Reial Audiència, reg. 18, f. 183r-189v; edició en Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, op. cit., doc. 67.
- [39] ACA, Reial Audiència, reg. 217, f. 288v-290v; edició en Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, op. cit., doc. 104. Jaume RIERA I SANS. «El personal de l'Arxiu Reial de Barcelona durant el segle XVIII». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. IX (1998), p. 87-104; sobre Garma, p. 102-103.
- [40] Reial Cèdula del 7 de febrer de 1754 (ACA, Història de l'Arxiu, caixa v; edició en Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, op. cit., doc. 108).
- [41] Informe del 14 de setembre de 1751 (ACA, Història de l'Arxiu, caixa v; edició en Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, op. cit., doc. 107).
- [42] El trasllat es va dur a terme en 1770. Totes les diligències dutes a terme van quedar detalladament descrites per Garma i aprovades per Reial Cèdula del 18 de febrer de 1772 que es conserva en un exemplar en pergami luxosament enquadernat (ACA, Secretaria).
- [43] Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, op. cit., p. 162.
- [44] ACA, Reial Audiència, reg. 217, f. 290v-291r; edició en Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, op. cit., doc. 105.
- [45] Tomás Pardo, nomenat arxiver a principis de 1805, va trobar només vuitanta-nou fulls solts escrits pertanyents als dos volums d'aquest cartulari reial originalment compost per un total de prop de nou-cents folis de pergami. En el certificat que dona compte d'aquest fet, signat el desembre de 1807, no s'explica la causa d'aquesta destrucció ni quan s'havia produït. Francesc MIQUEL ROSELL (reconstitució i edició). *Liber Feudorum Maior: Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, CSIC, Barcelona 1945-1947, especialment vol. I, p. VII-IX.
- [46] El seu nomenament es conserva copiat en ACA, Història de l'Arxiu, caixa VI (edició en Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, op. cit., doc. 125).
- [47] A les Corts de Cadis (1810-1814) ja es va plantejar la possibilitat de centralitzar a Madrid tots els arxius reials existents seguint el model francès. L'oposició de Bofarull, defensant la pervivència de l'Arxiu de Barcelona, es va publicar amb pseudònim en replantejar-se aquest projecte durant el trienni liberal (1820-1823): Félix FLURALBO [=Pròsper DE BOFARULL I MASCARÓ]. *Reflexiones sobre los perjuicios que ocasionaria á algunas provincias de España y en particular á la de Cataluña la traslación de sus archivos á Madrid que propuso la comision de Cortes en su dictamen y minuta de decreto presentado á las mismas en 19 de marzo de 1814*. Imprenta de José Torner, Barcelona 1821.
- [48] Manuel MILÁ I FONTANALS. *Noticia de la vida y escritos de Don Próspero de Bofarull y Mascaró, archivero y cronista de la Corona de Aragón*. Imprenta de Juan Oliveres y Monmany, Barcelona 1860. Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, «Próspero de Bofarull, entre el viejo y el

- nuevo Archivo de la Corona de Aragón». A: *Archivi e storia nell'Europa del XIX secolo. Alle radici dell'identità culturale europea. Atti del convegno internazionale di studi nei 150 anni dall'istituzione dell'Archivio Centrale, poi Archivio di Stato, di Firenze. Firenze, 4-7 dicembre 2002*. Vol. 2. Ministero per i Beni e le Attività Culturali, Roma 2006, p. 627-666.
- [49] L'arxiu de la Diputació va ser lliurat per l'Audiència en 1828 (Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. *Reyes y archivos...*, op. cit., doc. 160). El de la Junta Superior de Catalunya, que va assumir funcions de govern entre 1808 i 1812 durant la guerra contra els francesos, hi va ser depositat pel general Castaños en 1817.
- [50] Es conserva una detallada relació del rescat del ric arxiu del monestir de Sant Cugat del Vallès, pròxim a Barcelona, a càrrec de l'arxiver personat a aquest efecte en els primers dies d'agost de 1835, quan ja se n'havia iniciat l'incendi i saqueig (*Colección de partes y trabajos de importancia*, t. 3, f. 143-144, en ACA, Secretaria, 290/3). Sobre el tortuós ingrés dels fons monàstics en l'Arxiu, vegeu Alberto TORRA PÉREZ. «Fondos documentales monásticos en el Archivo de la Corona de Aragón». A: *Memoria Ecclesiae*. Vol. VI. Asociación de Archiveros de la Iglesia en España, Oviedo 1995, p. 121-146.
- [51] Rosa M. GREGORI ROIG. «El Archivo de la Corona de Aragón y el mundo librario: La CODOIN, una publicación propia entre los siglos XIX y XXI». A: *Edición y propaganda del libro: Las estrategias publicitarias en España e Hispanoamérica (siglos XVII-XX)*. Delta, Madrid 2018, p. 223-257.
- [52] Vicente SALAVERT ROCA i Antonio María ARAGÓ CABAÑAS. «Datos acerca de investigadores nacionales y extranjeros en el Archivo de la Corona de Aragón (1849-1911)». *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, núm. LXV (1958), p. 69-102.
- [53] Manuel DE BOFARULL Y DE SARTORIO, *Memoria que en la solemne apertura del Archivo General de la Corona de Aragón, en el nuevo edificio á que ha sido trasladado de Real orden, leyó su archivero D. --, el día 18 de diciembre de 1853*. Imprenta de J. Oliveres y Monmany e Hijo. Barcelona 1853.
- [54] Els articles de la Llei d'Instrucció Pública, coneguda com a Llei de Claudio Moyano, del 9 de setembre de 1857 que interessaven als arxius són els números 158, 163 i 166 (*Gaceta de Madrid*, 10 de setembre de 1857). Agustín TORREBLANCA LÓPEZ. *El Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos (1858-2008): Historia burocrática de una institución sesquicentenaria*. Ministerio de Cultura, Madrid 2009.
- [55] Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA. «L'Arxiu del Reial Patrimoni de Catalunya, fons de l'Arxiu de la Corona d'Aragó». *Lligall*, núm. 18 (2001), p. 11-63.

NOTA BIOGRÀFICA

Alberto Torra Pérez és llicenciat en història medieval. El 1985 va ingressar al Cos Facultatiu d'Arxivers i Bibliotecaris. Ha desenvolupat tota la seva carrera professional a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, del qual va ser subdirector des del 1999 i n'és director en l'actualitat. Els seus interessos en el terreny de la investigació històrica s'han centrat, d'una banda, en el camp de l'hagiografia i el culte als sants, i de l'altra, en l'estudi i edició dels fons i documents de l'Arxiu.